

DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARI ÖNCESİ KOMÜNİZME BAKIŞI VE UYGULADIĞI SİYASET*

THE DEMOCRAT PARTY'S VIEW OF COMMUNISM AND THE POLITICS IT PRACTICED BEFORE ITS RULE

Serhat SİPAHİ**

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin izlediği tarafsız kalma siyaseti, savaş sonunda galip ülkeler tarafından eleştirilmiştir. Sonrasında Türkiye, Sovyet genişleme siyaseti üzerinden maruz kaldığı tehditlerle birlikte dış politikada yalnız bırakılma endişesini taşımıştır. Bu durumdan çıkmak ve demokratik Batı dünyasının yanında yer almak adına artık çok partili hayata geçişi ve demokratik yönetimi oluşturacak siyasetler üretilmeye çalışılmıştır.

Bu demokratik kazanımlar ortamında komünizm de güç kazanarak, faaliyetlerini artırmış ve muhalefetini daha görünür hale getirmeye başlamıştır. Bu arada mevcut iktidar partisi içinden yeni muhalefet partisi olan Demokrat Parti de kurulmuştur. Hızla siyaset sahnesinde kendine alan açarak kitlelerin desteğini almak isteyen Demokrat Parti, ilk dönemlerinde solcu siyaset yapıcılar ile bir araya gelmişse de, bu yakınlaşma çok sürmemiştir. Yerleşik devlet düşüncesinde yer alan komünizme karşı duruş ve komünizmle mücadele kavramları Demokrat Parti'nin siyaset yapma biçimlerine de yansımaya başlamıştır. Çalışmamızda Demokrat Parti'nin muhalefeti boyunca ortaya koyduğu bu siyasetin etkileri ve kendi iktidarı döneminde ortaya koyduğu komünizmle mücadeleye giden sürecin oluşma biçimi incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Komünizm, Komünizmle Mücadele, Türkiye Komünist Partisi

ABSTRACT

Turkey's policy of neutrality throughout the World War II was criticized by the victorious countries at the end of the war. Afterwards, Turkey was worried about being left alone in foreign policy with the threats it was exposed to through the Soviet expansionist policy. In order to get out of this situation and to side with the democratic Western world, the transition to multi-party life and policies that would create democratic governance were tried to be produced.

In this environment of democratic gains, communism gained strength, increased its activities and started to make its opposition more visible. In the meantime, a new opposition party, the Democrat Party, was formed from within the existing ruling party. Although the Democrat Party, which wanted to gain the support of the masses by rapidly opening a space for itself on the political scene, came together with leftist policy makers in its early stages, this rapprochement did not last long. The concepts of opposition to communism and the fight against communism, which were part of the established state thought, began to be reflected in the Democratic Party's policy making. In our study, we will try to analyze the effects of this policy during the opposition period of the Democratic Party and the formation of the process leading to the struggle against communism during its own period of power.

KeyWords: Democratic Party, Communism, Struggle Against Communism, Communist Party of Turkey

Giriş

* Bu makale 05.11.2024 tarihinde dergimize gönderilmiş; 15.11.2024 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 29.11.2024 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Serhat Sipahi, "Demokrat Parti'nin İktidarı Öncesi Komünizme Bakışı ve Uyguladığı Siyaset", *Müellif Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S. 2, (Aralık 2024), s. 50-66.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, serhatsipahi@karabuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-0672-5534

İkinci Dünya Savaşı'nın galiplerinden olan ABD ve Sovyetler Birliği ile onların temsil ettiği siyasetlerin oluştuğu yeni dünyanın siyasi ikliminde, Türkiye de yönünü bulmak ve bir çizgiye eklenmek ihtiyacını hissetmiştir.¹ Savaş sonrası dönemde Türkiye'de demokrasiye ve tek parti yönetiminden farklı fikirlerin temsil edilebildiği çok partili bir hayatın kapısının aralanmasına yönelik tartışmalar artmıştır. Bu yeni siyasi atmosferde yapılan tartışmalarda Türkiye için, Batının "Hür Dünya" devletlerinin demokrasiden ne anladıkları, neyi hoş gördüğü veya neyi gayrimeşru ilan ettiği önemli olmuştur.² Çünkü Türkiye çok partili hayata geçiş döneminde Batı siyasetini takip etmesi gerektiğine karar vermiş ve demokratik bir ortamın oluşması sürecinde solun baskılandığı ve Sovyet tehdidi fikrinin yoğun bir şekilde işlendiği bir döneme geçilmiştir.³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945'te süresi dolan "Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması"ni feshettiğini Türkiye'ye bildirmiştir. Bunun yanında 7 Haziran 1945 günü verdiği bir nota ile Doğu sınırında kendi yararına bazı toprak değişiklikleri gerçekleştirilmesini, Boğazlar'ın iki ülkenin ortak savunması altında olmasını ve bir de üs verilmesini, Montreux Sözleşmesi'nin de tekrar değerlendirilerek yenilenmesini istemiştir. Bu tehdit içerikli önerilerin Ankara tarafından reddedilmesi üzerine Sovyetler Birliği, 7 Ağustos ve 25 Eylül 1946 tarihlerinde iki nota daha vererek bu isteklerini tekrarlamıştır. Bu süreçten önce 4 Aralık 1945 yılında içerde yaşanan Tan Matbaası olaylarında bir Sovyet vatandaşına ait olan bir kitabevinin de bazı gruplarca hedef alınması, iki ülke ilişkilerini gerginleştiren önemli aşamalardan biri olmuştur. Türkiye'ye bir protesto notası veren Sovyetler Birliği, Türkiye aleyhine yoğun bir propaganda ile baskı kurmaya çalışmıştır.⁴

İkinci Dünya Savaşı'nda ülkeyi savaşa dahil etmeme konusunda iradesini gösteren Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetimi, buna rağmen savaşa hazır halde bulunma durumundan kaynaklanan malî meselelerde ağır bir yükün altında kalmıştır.⁵ Bu ekonomik yükün yanı sıra savaş sonrasında oluşan yeni küresel siyasî koşullar, Türk devlet adamlarınca, Türkiye'nin Batı çizgisinde yer alması gerektiği biçiminde değerlendirilmiştir. Ancak Türkiye'nin tek parti yönetimindeki siyasî görüntüsünün Batı tarafından demokratik anlamda olumsuz değerlendirildiğinden hareketle, bu siyaset yapısının güncellenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.⁶ Bu yeni dış siyasetten kaynaklanan etki, çok partili demokratik bir düzene geçilmesinin ana nedenlerinden biri olmuştur.⁷

Bu yeni eşikte, Cumhurbaşkanı İnönü 19 Mayıs 1945 tarihinde bayram sebebiyle yaptığı hitapta, savaş zamanındaki tedirgin siyaset ortamının azalmasıyla birlikte, ülke içindeki siyaset ve fikir hayatında demokratik gelişmelerin artacağına inandığını ifade ederek yeni döneminin kapısını aralayan vurgular yapmıştır.⁸ Bu konuşma sonrası ilk olarak Nuri Demirağ öncülüğünde 7 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur.⁹ Ancak bu parti savunduğu görüşler açısından CHP tarafından benimsenmemiş ve yeni dönem açısından eleştirilmiştir.¹⁰ Cumhurbaşkanı İnönü 1 Kasım 1945 tarihli Meclis konuşmasında tek eksiklerinin hükümet karşısında bir muhalif parti olmaması olduğunu söyleyerek, kurulan Milli Kalkınma Partisi'ni bir

¹ Aydemir, Ş. S. (1969). *Menderes'in Dramı: 1899-1960*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 320.; Erer, a.g.e., 1965, 69-70.

² Örnek, C. (2015). *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı- Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, İstanbul: Can Yayınları, 78.

³ Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 20; Özdemir, E. - Şendil, A. F. (Bahar 2016). "Soğuk Savaş Dönemi Algı ile Gerçek Arasında Bir İmge Olarak Türk Solu; Demokrat Parti'nin Sol Hareketlere Yaklaşımı", *CTAD*, 12(23), 366; "1946-1950 döneminde, demokrasiyi inşa söylemi, taşkın bir anti-komünizmle iç içe geçmişti. Türkiye devleti, kendi jeostratejik önemini vurgulamak, böylece Hür Dünya nezdindeki anlam ve önemini pekiştirmek üzere, komünizm tehdidini alabildiğine büyümeye dönük bir ideolojik ve psikolojik harekate girişmişti." Bkz. Bora, T., Ünüvar, K. (2015). "Ellili Yıllarda Türkiye'de Siyasî Düşünce Hayatı", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, (Haz: Mete Kaan Kaynar), İstanbul: İletişim Yayınları, 159.

⁴ İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği ile yaşanan gelişmeler için bkz. Erkin, F. C. (1968). *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnut Matbaası.; Gürün, K. (1991). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.; Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958)*, İstanbul: Boyut Kitapları.

⁵ Koçak, C. (2003). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi Cilt: 2*, İstanbul: İletişim Yayınları, 544.

⁶ Türkiye'de, başta ABD olmak üzere Batılı devletler yanında SSCB de, kendi ideolojik çizgilerine yakın bir muhalefet partisi kurulmasını arzu etmişlerdir. Bkz. Oran, B. (Eylül 1969). "İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar", *AÜSBF Dergisi*, 24(3), s. 227-275.

⁷ Yetkin, Ç. (2011). *Karşıdevrim 1945-1950*. İstanbul: Kilit Yayınları, 173.

⁸ (20 Mayıs 1945). "Millî Şefimizin Gençliğe Hitabesi", *Cumhuriyet*, 3.

⁹ Eroğul, C. (1992). *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları, 113.

¹⁰ Fenik, M. F. (9 Temmuz 1945). "Millî Korunma Partisi Değil de, Kitabı Mukaddes Partisi", *Ulus*, 1.

anlamda yok sayarak karşılarında makbul bir muhalefet partisini görmek istediklerine işaret etmiştir.¹¹

Türkiye’de muhalefetin başarıya ulaşması için devletin geleneksel hassasiyet alanlarından biri olan komünizmle arasına koyduğu mesafe önemli olacaktır. Bunun yanında oluşacak muhalefetin kamuoyu tarafından desteklenmesi ve iktidarın bir planı olarak görünmemesi de önemlidir. Çünkü geçmiş dönemdeki Serbest Fırka tecrübesi sunî bir muhalefet hareketinin neticesi olmayacağını göstermiştir. Bu açılardan kurulacak olan Demokrat Parti (DP), kurulduğu anlardan itibaren muhalefeti bu çizgiler içerisinde tutmaya gayret ederek süreç içerisinde kendini ortaya koyacaktır.¹²

1. Demokrat Parti’nin Kurulması

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte artan siyasi ve ekonomik daralmışlık ortamında kurulacak olan DP, CHP içinde muhalif söylemleriyle öne çıkan bir grubun girişimleriyle kurulacaktır. Bu muhalif grup, bağlı buldukları partilerinin kurumlar ve kişiler üzerindeki baskıcı yönlerini eleştirerek, demokratik hak ve özgürlüklerin öncelenmesi ve parti içi demokrasinin siyasetin gündemine gelmesini, böylelikle Batı tarzında bir demokratik modelin hayata geçirilmesini talep etmişlerdir.¹³

Yeni bir partinin kurulması yönündeki ilk adım 7 Haziran 1945 tarihinde atılmış ve demokrasinin genişletilmesi yönünde talepler içeren ve “Dörtlü Takrir” olarak anılan metin CHP Meclis Grubu’na sunulmuştur. İçeriğinde, Türkiye’nin çok partili hayata geçmesi, tek dereceli serbest seçim sistemi, üniversite özerkliği gibi taleplerin yer aldığı Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in imzalarının yer aldığı bu metin¹⁴ CHP içinde tartışmalara neden olmuştur. CHP içinden eleştiriler alan bu girişimi, İsmet İnönü bir parti kurma amacı taşıdığı yönünden değerlendirmiş ve bunun için takrir sahiplerinin CHP’den ayrılarak siyasi bir mücadele yürütmelerini önermiştir.¹⁵

21 Eylül 1945 tarihinde toplanan CHP Parti Divanı, Menderes ve Köprülü’nün parti içinde ayrışmalara sebep olmak, partiyi zaaf içinde göstermek ve partinin demokratik ilkelerden uzak olduğunu söyleyerek muhalif bir dille konuşarak partiyi yıkma hevesinde olduklarını söyleyerek oy birliğiyle, iki milletvekilinin partiden ihraçları kararını almıştır.¹⁶ Sonrasında Celal Bayar ve Refik Koraltan da partiden ayrılmışlardır. Bayar’ın da CHP’den ayrılması ile birlikte bu dört isim yeni bir partinin sinyalini vermişlerdir. Kurulacak partinin hedefinin demokratik olmayan uygulamalara son vermek olduğu ve tek dereceli seçimin hayatta geçirilmesinin ana gündemleri olacağı ifade edilmiştir.¹⁷

İsmet İnönü’nün arzuladığı güçlü ve etkili bir muhalefet partisinin varlığı, iktidar olunamayacak bir düzlemde kalınması koşulları altındaki bir duruma yaslanmıştır. İnönü kurulacak bu yeni partinin büyük bir başarı gösteremeyeceğini siyasi etkisinin de sınırlı bir düzeyde kalacağını düşünmüştür.¹⁸ Ancak tek parti yönetimine karşı duyulan negatif algılar DP’nin kuruluşuyla birlikte kendine siyasal bir yön bulmaya başlamıştır. DP’nin ortaya çıkışının nedenini, tek partili siyasetin getirdiği olumsuzlukların bir sonucu olarak gören kitleler, CHP yönetimini sona erdirmek ve biriken meselelerin çözümü için politik zeminde alternatif bir yolun geldiğine inanarak partiye katılmaya başlamışlardır.¹⁹

Karşısında oluşan muhalefetin kısa zamanda ciddi anlamda bir mesafe kaydetmesi üzerine iktidarını kaybetme endişesine giren CHP bir yandan muhalefete yönelik siyasi ve algı düzeyinde baskılar yaparken diğer yandan baskın bir seçimle bu sıkıntılı süreci aşmak istemiştir.

¹¹ (01.11.1945). *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem. 7, Cilt. 20, Birleşim. 1, 7. DP’nin etkili isimlerinden Ağaoğlu, her görüş ve her idealin sese gelip “Ben de varım denilen, yirmiyeye yakın partinin, kapakları açılan yaylı kutulardaki hokkabaz bebekler gibi birbirini arkasına ortaya fırladığı bir düzenin” oluştuğunu belirtmiştir. Bkz. Ağaoğlu, S. (2003). *Aşına Yüzler*, İstanbul: Alkım Yayınları, 32.

¹² Eroğul, a.g.e., 1990, 47.

¹³ Goloğlu, M. (1974). *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara: Kalite Matbaası, 369.

¹⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA.) 30.1.0.0/53.315.4., 07.06.1947.

¹⁵ Toker, M. (1998). *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları-Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 66-67.

¹⁶ BCA., 490.1.0.0/572.2277.3., 06.02.1947.

¹⁷ Dokuyan, S. (Haziran 2014). “Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti’nin Kuruluşu”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2/1) 158. Bayar, Samet Ağaoğlu’na yazdığı bir mektupta, partinin isminin “*Demokrat Halk Partisi*” olacağını belirtmiştir. Ancak CHP ile yeni kurulan partinin ilişki içerisinde olduğu düşüncesi oluşmasını diye “*Halk*” kelimesi çıkarılmıştır. Bkz. Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Parti’nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, İstanbul: Baha Matbaası, 87.

¹⁸ Erer, T. (1965). *Basında Kavgalar*. İstanbul: Yeni Matbaa, 77.

¹⁹ Meşe, E. (2016). *Komünizmle Mücadele Dernekleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 86.

Bu amaçla Eylül 1946'da yapılması gereken belediye seçimleri aynı yılın mayıs ayına; Mart 1947'de yapılması gereken milletvekili genel seçimleri de Temmuz 1946 tarihine çekilmiştir. Kamuoyunda “baskın seçimler” olarak değerlendirilen bu girişim protestolara neden olmuş ve 1946 seçimleri en tartışmalı seçimlerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır.²⁰ Her ne kadar DP, seçimlerde istenilen neticeyi elde edememişse de CHP karşısındaki gerçek muhalefetin kendisi olduğu gerçeğini ortaya koymuştur.

Savaş sonrası iç ve dış etkilerin getirdiği durumla birlikte CHP'nin demokratik siyasete yönelme çabaları, aynı zamanda toplumdaki muhalefeti de giderek güçlendirmiş ve geliştirmiştir.²¹ Beklemedikleri bir destekle gelişen bu muhalefet karşısında iç siyasette oldukça zorlanan CHP, dış politikada izlenecek yol haritası, daha liberal bir ekonomi, komünizmle mücadele gibi daha ulusal meselelerde DP ile ortak zeminlerde bir araya gelebilme becerisini gösterebilmiştir.

2. Demokrat Parti'nin Komünizme Bakışı

Birçoğu CHP'nin içinden gelen DP'li siyasiler kuruldukları günden itibaren komünizm karşısında bir tavır sergilemişlerdir. Ancak yeni siyasetin doğası gereği daha çok kitlenin desteğini alabilmek, yeni dönemin getirdiği demokratik düşüncüyü daha görünür kılmak adına sol fikirlere yakınlık gösterenlerle de iletişime geçilmiştir. DP'nin Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi önde gelen isimlerinin, komünist fikirleri ile tanınan yazar kadrosunun çıkardığı *Görüşler* dergisine yazı yazma vaadinde bulunması, bu sürecin en başta gelen örneği olmuştur. Aynı dönemde meydana gelen Tan Matbaası olayları ile CHP yönetiminin ve kamuoyunun komünizme karşı duruşunun çok net bir şekilde ifade edilmesi, DP'nin siyaset yapma zeminini ve biçimini bulma konusunda derin bir mesaj vermiştir. DP bu düşünce ile bundan sonraki süreçte komünizme karşı takip edeceği siyaseti daha kalın çizgilerle ve daha net bir şekilde yürütecektir. Nitekim DP'nin 1946 yılında hazırladığı ilk tüzüğünde de 1949 yılındaki ikinci büyük kongresi sonrası hazırladığı tüzüğünde de parti üyeliğine milli varlığı tehdit eden ve demokratik ilkelere aykırı ideolojilerde olmayan kişilerin alınabileceği vurgulanmıştır.²² Bu ibare ile komünist ideolojidekilerin partiye kabul edilmeyeceği gösterilmiştir.

5 Haziran 1945'te TBMM'de Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle ilgili görüşlerini bildiren Adnan Menderes, demokratik taleplerle parti içi muhalefet yapsa da bu konudaki sınırlılığı gösteren bir yaklaşım göstermiştir. Menderes, özgürlükleri hedef alarak özgürlük ortamını kullananların örgütsel faaliyetlerine yurt içinde izin verilmesinin yanlışlığına ve demokrasiye de zarar vereceğine inandığını söylemiştir. Hele bu zihniyetin ülke dışı siyasi oluşumlara bağlı olarak hatta onların güdümünde partiler kurmak istemesini vatana ihanet olarak değerlendireceklerini belirtmiştir.²³ Böylelikle kurulmak istenen komünist yapıdaki partiler karşısındaki görüşler net bir şekilde çizilerek kuruluş aşamasında olan DP'nin komünizme bakışı da ortaya konmuştur.

Celal Bayar, 27 Haziran 1947'de Sivas'a yaptığı bir ziyarette DP kongresinin toplandığı binaya giderek DP teşkilatına ve halka yaptığı konuşmada, komünizmi Türk milletinin menfaatleri aleyhine gördüklerini ve doğru yolun DP çizgisindeki siyaset olduğunu söylemiştir. Mülkiyeti ve aileyi önceleyen, milliyetçi bir çizgide olan DP'ye, inanmadıkları halde bile bile komünist iftirasının atıldığını ancak bu yaklaşımın millette bir karşılığının olmadığını belirterek, parti olarak komünizme bakışlarını ortaya koymuş ve kendilerine yöneltilen komünistlik iddialarının kabul edilmediğini de açıklamıştır.²⁴

Bayar, partinin kurulduğu gün basına verilen demeçlerde, partinin sağda mı solda mı olduğuna dair sorulara karşılık CHP karşısında konumlanmak açısından buna cevap vermenin zor olduğunu belirtmiş ancak demokratik bir süreçten geçildiğini, sınıflar arası mücadele tezini

²⁰ Kayış, Y. (2008). “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 7(16), 1.

²¹ Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, İstanbul: İz Yayınları, 467.; Çufalı, M. (2004). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*. Ankara: Babil Yayıncılık, 32.

²² (9 Ocak 1946). “Demokrat Partisi”, *Cumhuriyet*, 1, 3.; (1949). *Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Ankara: Doğu Matbaası, 7.

²³ Kılçık, H. (Yay. Haz). (1991). *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri Cilt 1*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 73.; DP programında 12. madde şu şekildedir: “Memleketimizin istiklâlini veya toprak bütünlüğünü bozmayı, yurddış ana haklarını kayıtlı olmayı gaye edinen veya memleket dışındaki siyasî teşekküllere bağlı olan siyasî cemiyet ve partilerin kanun dışı sayılmasını isteriz.” Bkz. (1946). *Demokrat Parti Programı Umumi Prensipler*, Ankara, 3.

²⁴ Tanyeli, H.-Topsakaloğlu, A. (1958). *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi (1945-1958)*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 79.

reddettiklerini ve tamamıyla milli menfaatler ekseninde hareket edeceklerini ifade etmiştir.²⁵ Bayar, DP'ye yönelik komünistlik iddiaları etrafında “Bize niçin kızıl diyorlar?” diye soran bir partiliye, programlarının çok net ortada olduğunu ve partiye hiçbir şekilde komünistleri almadıklarını söyleyerek cevap vermiştir. Kendilerine yönelik iftiralara reddederek tüm devletlerle iyi ilişkiler kurmayı hedeflediklerini, bölgesel şartlara göre bir siyaset üretmeye inandıklarını söylemiştir.²⁶

Cumhuriyet'in başlangıcından itibaren yönetim etme kodlarında var olan komünizmle mücadele etme anlayışı DP'nin kuruluş aşaması ve iktidarında da devam etmiştir. DP komünizme karşı yaklaşımını parti programı, açıklamaları ve hükümetle olan ilişkilerinde her defasında göstermek çabasında olmuştur.

Bazı komünistlere göre kendilerinin hem DP hem de CHP'nin burjuva partileri olması ve ABD güdümündeki siyasetleri sebebiyle kendileri ile bir birliktelik kurmaları imkânsızdır. Önemli olan yaklaşımın iki parti arasındaki ortak yaklaşımları azaltarak, ikisi arasındaki çekişmelerden faydalanabilmektir.²⁷ İki partinin ortak hareket ettikleri en baştaki konulardan birinin komünizmle mücadele olması, doğal olarak bu düşünce biçimini ortaya çıkarmıştır.

1946 yılı tutuklamalarında Türkiye Komünist Partisi (TKP) lideri Şefik Hüsnü'nün²⁸ evinde yapılan aramada ele geçirilen bazı evraklarda, komünist bakış açısından, dönemin siyaseti ve DP için değerlendirmeler yer almıştır. Bu evraklarda Şefik Hüsnü, dikkat etmeleri gereken en önemli meselenin DP'nin ilerideki üyeleri olacak kişileri olabildiğince sosyalist demokrasi çizgisine çekilmesini sağlayabilmek hatta bu oluşumun içinde yer alabilmek olduğunu belirtmiştir.²⁹ Bu konuda mesafe alınacağından da son derece emin olduğunu vurgulayarak oluşan yeni muhalif siyasetin ana aktörü olan DP'nin, kendi fikirleri için adeta bir “kuluçka partisi” haline dönüştürülmesi niyetinde olduğunu göstermiştir. Bu amaçla komünist yapı, DP öncesinde de kurulduktan sonraki süreçte de oluşacak yeni bir muhalefetin dizayn edilmesinin içinde sürekli olarak yer alma gayretlerinde olacaktır.

3. Komünizmin Oluşan Muhalif Siyaseti Şekillendirme Çabaları

Savaş sonrasında CHP tarafından yeni bir muhalefet isteğine yönelik ortaya koyulan yeni siyaset perspektifi, komünistler tarafından da değerlendirilmek istenmiştir. TKP'nin çalışma programında bazı iktidar partisi üyelerini de içeren yeni bir cephe faaliyetine girilmesi hedefi belirlenmiştir. Bu yeni cephe “Faşizm ve Vurgunculara Karşı Mücadele Cephesi” olarak adlandırılmıştır. Ancak 1945 yılından itibaren farklı muhalefet partilerinin kurulması hazırlıkları, bu cephenin uygulanması için uygun bir zemin oluşturamamıştır. Bunun üzerine 31 Temmuz 1945 tarihinde TKP lideri Şefik Hüsnü, iktidarı karşısına alarak muhalefeti domine etmek isteyen yeni bir cephe programını hazırlamıştır. Programda bu yeni strateji “Milli Birlik Cephesi” ya da “İleri Demokratlar Cephesi” ismiyle anılmıştır.³⁰

Bu programı TKP üyelerine gönderen Şefik Hüsnü, muhalefet partilerinde görev alacakları düşünülen kişileri mümkün olduğunca kendi düşüncelerine çekmenin önemli olduğuna dikkati çekmiştir. Bu eğilim, TKP ve diğer tüm solcu bakış açısına sahip kişi ve grupların, DP ile bir yakınlık kurmasının şartlarını da oluşturmuştur.³¹

²⁵ (8 Ocak 1946). “Demokrat Partisi Dün Resmen Teessüs Etti”, *Cumhuriyet*, 3.

²⁶ Şahingiray, Ö. (Der). (1999). *Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri: 1946-1950-1954*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 18.

²⁷ Sayılğan, A. (1962). *İnkâr Fırtınası*. İstanbul: Ülke Yayınları, 72.

²⁸ 1925 yılında TKP'yi tekrar kuran ve öldüğü tarihe kadar illegal partinin genel sekreteri görevini üstlenen Şefik Hüsnü Değmer, Selanik'te doğdu, Paris'te Fen ve Tıp Fakültelerini bitirip İstanbul'a döndü. Birçok kez tutuklandı. 1929 yılı sonrası Almanya'ya, oradan da Paris'e gitti. III. Enternasyonal'in sorumlusu kişisi ve Komintern İcra Komitesi üyesi görevleri oldu. 1939'da Türkiye'ye döndü ve 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurdu. Aynı yıl partinin kapatılmasıyla tutuklandı ve hapisten çıktıktan kısa bir süre sonra 1951 tevkifatı ile tekrar tutuklandı. Dört sene iki ay hapse mahkûm oldu. Sürgüne gönderildiği Manisa'da 1959'da hayatını kaybetti. Bkz. Sayılğan, A. (1976). *Ansiklopedik Marksist Sözlük*, İstanbul: Otağ Yayınları, 54-55; Atılğan, G. (2020). *Aydınlık İçinde Dr. Şefik Hüsnü*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 14-28. Şefik Hüsnü ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Akbulut, E. (2010). *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.; Gürel, B., Nacar, C. (2008). “Şefik Hüsnü (Değmer)”. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol, C. 8*, İstanbul: İletişim Yayınları, 118-133.

²⁹ (1970). *İçimizdeki Düşman*. İstanbul: b.y., 37.

³⁰ Sayılğan, A. (1972). *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972)*. İstanbul: Hareket Yayınları, 262.

³¹ Özdemir, A. U. (Güz 2014). “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümet ile İlişkileri 1945-1946”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. (55), 195-196. Dr. Şefik Hüsnü, ele geçirilen bir raporunda, CHP içinde birtakım ileri görüşlü muhalefetin gruplarının oluştuğunu ve bir cephe için zeminin olgunlaşmakta olduğunu belirtmiştir. Bkz. Sayılğan, a.g.m., 1972, 262.

Bu şekildeki bir muhalefet partisi oluşumu girişimlerinde Cami Baykurt³², Tefvik Rüştü Aras³³ ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın³⁴ isimlerinin ön plana çıktığı görülmektedir.³⁵ Sonrasında bu isimler arasında Serteller'in³⁶ ve DP'nin müstakbel kurucularının da olmasına rağmen bunlar net bir şekilde birbirinden ayrılmayan, iç içe geçen girişimler ve kişiler olmuştur. Bu faaliyetler bütünüyle TKP'nin düşündüğü cephe programı çerçevesinde gerçekleşmemiş olsa da neticede hareket yönü kendisinin ortaya koyduğu “ileri demokratik cephe” doğrultusunda belirlenme gayretinde olmuştur. Burada ortaya konulmaya çalışılan anlayış, TKP'nin cephe programının ilkeleri ile CHP içinden gelişen muhalefetin demokratik ilkelerinin paralel olduğu düşüncesini yerleştirmektedir. CHP içinde açığa çıkan muhalefetin kısa süre içinde kitleselleşmek adına parti dışında destek arayışı bulmak eğilimi ile birlikte Dörtlü Takrir sahiplerinin bahsi geçen farklı isimlerle temasları olmuştur.³⁷

DP kurucularının sonradan reddetmelerine rağmen, muhalif *Tan* gazetesinin sahibi Zekeriya Sertel parti kuruluşunda bizzat yer aldığını belirtmiştir. Tefvik Rüştü Aras'ın kendisine, ikinci bir parti kurma gereğinden söz ederek Celal Bayar ve Adnan Menderes'le birlikte çalışılacağını söylediğini belirtmiştir. Yapılan toplantılarda alınan kararla parti adının “Cumhuriyet Demokrat Partisi” olmasına karar verildiğini ve DP'nin ilk temelinin de böylece atılmış olduğunu ifade etmiştir.³⁸ Toplantılar sonrası bazı ilkelere anlaşılrsa da sosyal adalet gibi bazı konularda fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamış ve DP'nin kurucularının katılımcılarla ilgili endişeleri giderek artmaya başlamıştır. Dörtlü Takrir sahiplerinden Refik Koraltan, kendisi hakkında komünist olduğu söylenen Aras'ın, güçlü bir muhalefet projesinin doğmadan ölmesine neden olmasına hakkının olmadığını söyleyerek kendisinin bir daha toplantılara gelmemesi gerektiğini belirtmiştir.³⁹ Sertel ise, Menderes'in bir toplantı sonrası kendisine komünist olup olmadığını sorduğunu, cevap olarak belirli ilkelere anlaşıldığını, onun dışında kişisel inancına karışılmayacağını belirttiğini söylemiştir.⁴⁰ Bu çekincelerin artması ve siyasette hissedilen baskılar, Sertel ve Aras'ın DP'nin kurulması aşamasında yer almalarını engellemiştir.

Sonrasında yaşanan *Tan* Matbaası olayları ve ardından DP kurucularının *Görüşler* dergisinde yazı yazma vaatlerini çektiklerini bildirmeleri üzerine bu ilişki ağı tamamıyla sona erecektir. Sonraki süreçte kurulma aşamasını başaran ve 1946 yılında yapılan seçimlere katılan DP, artık Meclis'te muhalefet partisi olarak yerini alacaktır. TKP ve diğer muhalefet bileşenleri,

³² Asker ve siyaset adamı olan Abdülkadir Câmî Baykurt, yaşamı boyunca askerî faaliyetlerinden çok siyasî faaliyetleri ile ön plana çıkmıştır. 23 Nisan 1920'de kurulan TBMM'nin ilk İçişleri Bakanı olarak tanınmıştır. Millî Mücadele döneminde Bolşevik fikirlerden etkilenmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden desteği çekmesinde onun düşünce yapısında meydana gelen bu değişiklikler olduğu da ileri sürülmüştür ve Câmî Bey 1945 yılına kadar siyasetten uzak kalmıştır. Kurmayı düşündüğü partinin yayın organı olarak görev yapacak *Yeni Dünya* gazetesini çıkarmış ve farklı yerlerde yazılar yazmıştır. *Tan* Matbaası olayları sonrası yayın hayatı da sona ermiş ve 1949'da vefat etmiştir. Bkz. Yılmaz, E. “Câmî Bey (Baykurt) (1877- 1949)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cami-bey-baykurt-1877-1949/> adresinden 4 Şubat 2022'de alınmıştır.

³³ Tıbbiye mezunu Dr. Tefvik Rüştü Aras, 1920-1923 arası Menteşe Milletvekili, 1923 yılında Sağlık Bakanı, 1923-1927 arası İzmir milletvekili, 1925 yılından Atatürk'ün vefatına kadar 13 yıl Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. 1939 yılında Londra Büyükelçisi olmuş ve 1942 Şubat ayında emekliye ayrılmıştır. Bkz. https://www.mfa.gov.tr/sayin-tevfik-rustu-aras_in-ozgecmisi.tr.mfa adresinden 4 Şubat 2022'de alınmıştır.

³⁴ TBMM Hükümeti'nde Millî Müdafaa Vekili ve Ocak 1921'den itibaren ilk İcra Vekilleri Heyeti Reisi olan Fevzi Paşa'nın bu görevi Temmuz 1922'ye kadar sürmüştür. 1924 yılında askerlikle milletvekilliğinden birisinin tercih edilmesi konusu gündeme geldiğinde askerlikte kalmayı tercih etmiş ve 1924-1944 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. 1938'de Atatürk'ün ölümüyle muhtemel Cumhurbaşkanı adayları arasında Fevzi Çakmak'ın adı da geçmiş ama o ordunun başında kalmak istediğini belirterek Cumhurbaşkanı adayı olmamış ve İnönü'yü desteklemiştir. 12 Ocak 1944 tarihinde isteği dışında emekli edilmesine karşı kırılganlık göstermiş ve çok partili hayata geçiş sürecinde siyasetin içinde yer almıştır. Bkz. Çiftçi, A. (Aralık 2019). “Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1946-1950 Yılları Arasındaki Siyasal Faaliyetleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 969-970.

³⁵ Nesimi, İnönü'nün karşısına çıkabilecek bir isim olmasından dolayı Mareşal'in başkanlık için uygun olacağını söylemiştir. Bkz. Nesimi, A. (1977). *Yılların İçinden*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 214. İleri ise, parti başkanlığı için Mareşal'in isminin söz konusu olmadığını, bunun için Baykurt ve Esat Adil'in düşünüldüğünü belirtmiştir. Bkz. İleri, R. N. (1976). *Türkiye Komünist Partisi Gerçeği ve Bilimsellik*, İstanbul: İshak Basımevi, 56.

³⁶ Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel. Gazeteci Zekeriya Sertel, 1890 Makedonya doğumludur. İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirmiş, Paris'te ve ABD'de tahsil görmüştür. Devlet kademelerinde görev almış, eşi ile birlikte *Resimli Ay* dergisini çıkarmış ve buradaki yazılardan dolayı tutuklanmıştır. Sonrasında *Tan* ve *Görüşler* gazetelerini çıkarmıştır. *Tan* Matbaası olayları sonrası arka planda kalmayı tercih etmiş ve 1950 sonrası yurtdışına çıkmıştır. Bkz. Alpat, İ. (2003). *Popüler Türkiye Solu Sözlüğü, Solun Yüzyıllık Öyküsü*, İzmir: Mayıs Yayınları, 309. Sabiha Sertel ise 1898 Selanik doğumludur. Yüksek öğrenimini ABD'de tamamlamış, *Resimli Ay* ve *Tan* gibi yayınların çıkışına katkı sağlamıştır. O da *Tan* Matbaası olayları sonrası eşiyile birlikte yurtdışına çıkmıştır. Bkz. Alpat, a.g.e., 2003, s 255.

³⁷ Efe, E. (Yaz 201). “Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Sosyalist Hareket”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. 15(59), 66-67.

³⁸ Sertel, Z. (1977). *Hatıralarımlarım*. İstanbul: Gözlem Yayınları, 251-253.

³⁹ Koraltan, R. (2013). *Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Kadar Demokratlar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 93-95; Toker, M. (1970). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973 (Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 107-108.

⁴⁰ Sertel, a.g.e., 1977, 254.

DP ile yollarının ayrıldığı anladıkları andan itibaren, muhalif cepheyi yani “ileri demokratik cephe”yi başka bir şekilde yürütme kararı olarak “özgürlük ve demokrasiyi başka bir yoldan savunmak” için farklı bir muhalefet arayışına girişmişlerdir.⁴¹ Bu aşamada Cumhuriyet kadrolarının en önemli isimlerinden biri olan ve Genelkurmay Başkanlığından yaş haddi sebebiyle emekliye çekilmiş olan Mareşal Fevzi Çakmak'ın ana aktör olarak konumlanacağı “İnsan Hakları Derneği” (İHD) isimli bir dernek kurulması planlanarak, cephe siyasetinin burası üzerinden yürütülmesi planlanmıştır.⁴²

DP'nin tartışmalı 1946 seçimlerinde, Meclis içinde kalarak siyaset yapmaya karar vermesi ile Baykurt ve Serteller bu parti karşısındaki pozisyonlarını netleştirmişlerdir.⁴³ Şefik Hüsnü'nün ele geçirilen raporlarında, seçimlerin meşruiyetinin tanınmaması ve milli iradenin kendini gösteremediğinin ilan edilmesi yoluyla mücadelenin halk arasına yayılması durumunda kendilerinin de tüm güçleri ile buna destek olmaları gerektiği, tüm faaliyetlerinin buna göre düzenlemeleri gerektiğinden söz ederek bir kalkışma ortamının oluşmasında katkı vermelerinin önemini ortaya koymuştur.⁴⁴ Ancak bu süreçte DP'nin bu çizgi dışında yer alması ve seçimlerin meşruiyetini kabul etmesi üzerine TKP 9 Eylül 1946 günü toplanarak mücadele taktiklerini değiştirmiştir. TKP'ye göre siyasî mücadeleyi halka mal etmekten kaçınarak siyasi alanlarını daralttıklarını düşündükleri DP'nin artık “ileri demokratik politika planını” sürdürmesi imkânsızdır. Bu planın merkezine kendilerinin alınmasıyla birlikte belirli bir asgarî program etrafında “bütün namuslu muhalefetin” toplanılmasının başarılabilirliğini vurgulamışlardır. Bununla birlikte ciddi bir şekilde eleştirilse de kendilerinin ortaya koyacağı “muhalefet cephesine” DP'lilerin çekilmelerinin ve kendilerine ayak uydurmalarını sağlamanın önemli olduğu da belirtilmiştir.⁴⁵ Bu noktada 1946 seçimlerinin gayrimeşru olduğunu ilan etmesi istenen ve DP'den milletvekili seçilen Mareşal Fevzi Çakmak, seçimlerden bir ay kadar sonra TBMM kürsüsünden, “zor ve hile ile seçimlere fesat karıştırıldığını” iddia ederek milli hakimiyetin tesisi için bu haksızlığın giderilmesinin bir namus borcu olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Bu süreçte Baykurt ve Serteller yazdıkları bir mektupla İnönü karşıtlarının simgesi haline gelen Mareşal'e,⁴⁷ TBMM çatısı altında bu şekilde daha fazla devam edilemeyeceğini, millet iradesinin ümitsizliğe düşerek anarşiye gidebileceğini, bu yüzden gayrimeşru bir hükümetin sorumluluklarına ortak olmayarak batmakta olan bir geminin amiral kaptanı gibi bayrağını yanına alarak dışarıda halkla beraber siyaset yapmasını tavsiye etmişlerdir.⁴⁸ Mektup yazmakla kalınmayıp Mareşal'in evine ziyaretlerde de bulunmuş ve onun halk nazarındaki etkisinin büyük olduğu için kurulması düşünülen bir dernek ile toplumsal bir karşılık bulacağı söylenmiştir.⁴⁹ Milli bir kahraman gibi partilerin ve her türlü siyasi kavganın üstünde kalmasının ilk adımı olarak da İHD başkanlığını kabul etmesini önermişlerdir.⁵⁰ DP'den ümidini kesmeye başlayan Baykurt, Aras ve Sertel'in oluşturduğu bu

⁴¹ Sertel, a.g.e., 1977, 265-266.

⁴² Sertel, a.g.e., 1977, 266. Bu dernek dönemin yayınlarında “İnsan Haklarını Müdafaa Cemiyeti” olarak da zikredilmiştir.

⁴³ Ağaoglu, a.g.e., 1972, 157. Menderes, on yıl sonraki bir basın toplantısında bu dönemde Meclis'e girmemenin komünistlere alan açabileceğini söyleyerek, vatanperverlikle bunun önüne geçtiklerini beyan etmiştir. Bkz. Kılçık, H. (Yay. Haz). (1992a). *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri* C. 5, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 408.

⁴⁴ (29.01.1947). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 8, C. 4, B. 37, 73.

⁴⁵ Öztürkmen, K. (1965). *Komünizm ve Türkiye*. İstanbul: Sinan Matbaası, 91-92.

⁴⁶ (26.08.1946). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 8, C. 1, B. 8, 155.

⁴⁷ Sarı, M. (2015). *Yakın Dönem Türk Siyasi Tarihi'nde Cami (Baykurt) Bey*, Konya: Çizgi Kitabevi, 194.

⁴⁸ (29.01.1947). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 8, C. 4, B. 37, 71-72. Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Mareşal Fevzi Çakmak'ın muhaliflerle ilişkilerini, yaşadığı çelişkilerini, yazılan mektuplar, Mareşal'in etkisi ve etkisizliğini, dönemin şartları içinde daha çok iktidarın bakış açısından ortaya koyan kitabı için bkz. Yalçın, H. C. (1947). *Benim Görüşümle Olaylar 4- Komünist Tahrikleri Karşısında*. Ankara: Karagöz Matbaası.

⁴⁹ Mareşal Çakmak'ın kamuoyundaki karşılığı oldukça yüksektir öyleki 1946 seçimlerinde İstanbul'da kendisi 194.833 oy alırken, Bayar'ın oyu bile ancak 186.340 kişiyi bulabilmiştir. Bkz. Gevgilili, A. (1987). *Yükseliş ve Düşüş*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 48.

⁵⁰ Sarı, a.g.e., 2015, 198. TKP'nin ve diğer muhalefet bileşenlerinin neden DP'nin en önemli isimlerinden Mareşal Fevzi Çakmak'ı, “ileri demokratik cephenin” önüne koymak istediği ile ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır. Nesimi'ye göre, Baykurt ile Harbiyeden, Aras ile Dışişleri Bakanlığından tanışıklığı olan Mareşal, İkinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin bütün direktmelerine karşı Türkiye'nin savaşa girmesini önlemiş bu yüzden İngilizlerin düşmanı olmuştur. Savaş sonrası İngilizlerin ısrarıyla İsmet Paşa, 65 yaşını dolduran her devlet memuru emekli olacaktır biçiminde bir yasa çıkararak Mareşal'in emekli olmasına neden olmuş ve Mareşal bu durumu içine sindirememiştir. Bkz. Nesimi, a.g.e., 1979, 157-158. Tokar'e göre, geleneksel komünizm karşıtı bir görüşe sahip olan hatta kendisinin ısrarıyla Nâzım Hikmet'in hapse konulmasını sağlayan Mareşal, oldukça ihtiyarlanmış ve duygusal davranarak konuşuyordu. Bkz. Tokar, a.g.e., 1970, 203. Ağaoglu ise, DP'nin doğal Cumhurbaşkanı adaylarından olan Mareşal'in dört yıl beklemeye tahammül olmadığını ve Baykurt ve Serteller'in önyak oldukları İnsan Hakları Cemiyeti'nin kuruculuğunu heyecanla kabul ettiğini söylemiş, eşi ve kızının DP'den istifa mektuplarını da aceleciliğinin belgeleri olarak göstermiştir. Bkz. Ağaoglu, a.g.e., 1972, 159-160; Aydemir'e göre de Mareşal emekli olduktan sonra birbirleriyle çelişen siyasi akımlara kendini kapırmıştır. Bkz. Aydemir, a.g.e., 1969, 202. Yalçın da Baykurt ile Sertel'in fikirlerini müdafaa için başvurdukları milletvekilinin Mareşal Fevzi

“kurmay heyetin” aradıkları kahraman Mareşal olmuş ve onu parlamento dışı bir muhalefete teşvik etmişlerdir.⁵¹

17 Ekim 1946 tarihinde İstanbul'da kurulan İHD'nin⁵² amacı amacı siyasal etkinlikte bulunmadan Birleşmiş Milletler ilkeleri çerçevesinde insan haklarının ülke içerisinde de hayata geçirilmesi için etkinlik, konferans ve yayınlar yoluyla çalışmalar yapmak şeklinde açıklanmıştır.⁵³ Başkanlığına Mareşal'in getirildiği derneğin⁵⁴ basına açık ilk kurucular toplantısında bir gencin, “Paşam komünistler sizi aldatıyorlar!” sözleri ile birlikte toplantı ertelenmek zorunda kalmıştır.⁵⁵ Sonrasında Mareşal hakkında basında ve kamuoyunda komünizme alet edildiği ile ilgili tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalar üzerine kendisinin “aşırı solcularla” ve gayri millî fikirde olan hiçbir kimseyle anlaşmasının mümkün olmadığını belirten Mareşal, hayır işleri sebebiyle girdiği bu kurumda ideolojik meseleler olduğunu gördüğü andan itibaren bir yerinin olmayacağını belirterek istifa edecektir.⁵⁶

Mareşal'e yöneltilen suçlamalar DP listesinden bağımsız milletvekili seçildiği için aslında siyasal planda DP'yi de hedef almaktadır. Bunun yanında DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner de bu dernekte yer almış hatta derneğin ertelenen ilk toplantısı onun ofisinde gerçekleştirilmiştir. Bu noktalardan hareketle basında, DP ile bu dernek ve arkasındaki kişilerin bir ilişkisi olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır.⁵⁷ Derneğin kendisi ile ilişkilendirilmesi meselesi DP kurmaylarının harekete geçmesini sağlamış ve Mareşal'i bu dernekten ayırma çabasına girmişlerdir.⁵⁸ Bu amaçla İstanbul Milletvekili Cihad Baban'ın Mareşal ile konuşmasını istemişlerdir. Baban, komünist düşüncenin bu derneği kendilerine bir araç yapmak istediklerini söylemesi üzerine Mareşal, aşırı sol eğilimli insanlarla çalışmayacağını belirten bir demeç hazırlayacağını söylemiştir.⁵⁹ Basına verdiği demeçte Mareşal, derneğin kuruluş aşamasında siyasî bir düşünce olmadan tamamen insanî meselelere çözüm bulmak amaçlı olduğunu görerek girdiğini ancak hayır işlerine ideolojik amaçların girdiği andan itibaren böylesi bir yerde kendisinin hiçbir şekilde yer almayacağını açıklamıştır. Sol eğilimlere karşı bakışını ve milliyetçi biri olduğunu söylemesine bile gerek olmadığını da sözlerine eklemiş ve dernekten ayrılmıştır. Aynı şekilde Avukat Kenan Öner de çekilmiştir.⁶⁰ Sonrasında Aras da dernekle ilgili yaptığı bir yazılı açıklamada, kendisinin Kemalist olduğunu ve içlerinde komünist kimsenin olmadığını ifade etmiştir.⁶¹

Çakmak olmasının başlı başına bir olay ve bir garabet olduğuna işaret ederek, “mesleklerinin mahiyeti icabı olarak antimilitarist olan bu iki solcu nasıl olur da can düşmanlarından hayır beklerler ve onunla kendi aralarında bir fikir ve kanaat vahdeti olabileceğini kabul ederler?” diyerek aslında Mareşal'in seçilmesindeki tutarsızlığa vurgu yapmıştır. Bkz. Yalçın, a.g.e., 1947, 16-17. Muhafif komünist cephe açısından bakıldığında, itibarlı ve ciddi isimlere sahip komünist hareketin varlığını ispat etmenin güçlü bir siyasî-ekonomik kredi olduğunun bilinci, kamuoyunda Mareşal gibi muteber kişilerin tercihinde önemli olmuştur. Bkz. Parlar, S. (2005). Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet, İstanbul: Mephist Yayınları, 195. Dönemin komünist basını da “... bu insanca teşebbüsle büyük bir hümanist mevkiine yükselmiş olan Mareşal...” diyerek kendisinden övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Bkz. (26 Ekim 1946). “İnsan Haklarını Koruma Cemiyetine Karşı Faşistler Ateş Püskürtüyor”, *Sendika Gazetesi*, 3.

⁵¹ Tokar, a.g.e., 1970, 201; Goloğlu, a.g.e., 1974, 130. Yalçın, kurulması düşünülen bu dernekle tarafsızlık perdesi altında, memleketin her tarafında şubeler kurulacağını ve Mareşal'in ismi etrafında küçük kasabalarda, ücre köylerde komünist hücreleri rahat rahat işleyeceğini ifade etmiştir. Bkz. Yalçın, a.g.e., 1947, 33; Ağaoğlu'na göre ise dernek aracılığıyla DP ile bir köprü kurulmak istenmiş fakat başırlanmamıştır. Bkz. Ağaoğlu, S. (1992). *Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 41.

⁵² (1 Ekim 1946). “Mareşal ve Arkadaşları Bir Cemiyet Kurdular”, *Cumhuriyet*, 1, 3.

⁵³ Akın, F. (2009). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 138. Ali Fuat Başgil bu derneği kurma düşüncesinin aslında kendisine ait olduğunu söylemiş ancak komünistlerin derneğin etrafını sardığını görünce “herhalde aşırı solcular dünyanın her tarafında kurulacak bu gibi derneklere sahip çıkmaya yolunda talimat almışlardı” diye düşünmüştür. İnsan haklarının Türkiye'de yerleşmesine büyük bir önem vermesine rağmen, İHD'nin komünistler elinde bir propaganda aracı olabileceği ihtimalini ve bunun kendisi için doğuracağı sorumluluğu düşünen Başgil, bu işi yüzüstü bırakmak lüzumunu duyduğunu belirtmiştir. Ayrıca Mareşal'in CHP'ye karşı kırgınlığı bilindiğinden kolayca ikna edilebildiğini ve kendi mücadelelerinde onu kendilerine kalkan yapmak istemiş olduklarını da eklemiştir. Bkz. Baban, C. (2009). *Politika Galerisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 102.

⁵⁴ Mareşal başkanlığa, Tevfik Rüştü Aras genel sekreterliğe, Raşit Erer, Selahattin Akif ve Cami Baykurt üyeliklere seçilmişlerdir. Bkz. (16 Kasım 1946). “İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti”, *Sendika Gazetesi*, 2.

⁵⁵ Sertel bu gencin polis tarafından gönderilmiş bir provakatör olduğunu iddia etmiştir. Bkz. Sertel, a.g.e., 1977, 272-273. Bu gencin ileride kurulacak olan Milliyetçiler Federasyonu Başkanı Bekir Berk olduğu da iddia edilmiştir.

⁵⁶ Erer, a.g.e., 1965, 171-172; Sertel, bundan sonraki süreçte bir daha bir araya gelemediklerini, İnsan Hakları Derneği tasarısının suya düştüğünü ve artık etraflarındaki polis kontrolünün daha arttırıldığını belirtmiştir. Bkz. Sertel, a.g.e., 1977, 273.

⁵⁷ Gürkan, N. (1998). *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 426-427.

⁵⁸ Yeşil, A. (2001). *Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 100.

⁵⁹ Baban, a.g.e., 2009, 106-108.

⁶⁰ (20 Ekim 1946). “İnsan Hakları Cemiyeti”, *Cumhuriyet*, s. 3.

⁶¹ “Yalnız memleketin değil, dışarıda dahi beni uzaktan veya yakından tanıyan herkes bilir ki ben halis muhlis bir Kemalistim... İnsan Hakları Cemiyeti münasebetiyle tanıdıklarım dahi dahil olduğu halde aramızda aşırı solcu yani komünist, kolektivist ve sendikalist kimse bulunmamıştır.” Bkz. (23 Ekim 1946). “İnsan Hakları Cemiyeti”, *Cumhuriyet*, 4.

Bu süreçte Nihat Erim Çankaya'da İnönü ile bir görüşmesinde, Mareşal'in komünistlerle iş birliğini ne kadar tehlikeli bulduğunu sorması üzerine İnönü: "*Komünistlerle ilk mücadeleyi yapıyoruz*" şeklinde cevap vermiştir.⁶² Böylelikle komünizmin esintisinin olduğu siyaset alanlarında, karşılıklı tartışma ve suçlamalarla önce bir fırtına meydana geliyor; sonrasında basın, siyaset gibi çeşitli araçlarla gerekli müdahale ve mücadele ile istenilen sükunet seviyesi sağlanmış oluyordu.

4. Demokrat Parti'nin İktidarı Öncesi Komünizmle Olan İlişkilerine Dair Tartışmalar

1946 seçimlerinden hemen sonra sine-i millete dönme teklifi yapan komünist cephenin teklifini kabul etmeyen DP, 7-11 Ocak 1947 tarihindeki Birinci Büyük Kongresi'nde aldığı kararla bir "Hürriyet Misakı" yayımlamıştır. Buna göre, yasalardaki demokratik olmayan hükümler değiştirilecek ya da kaldırılacak, güvenilen ve özgürlükçü bir seçim sistemi yasasının çıkarılması sağlanacaktır. Ayrıca parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide olmaması ve idarenin tarafsızlığın sağlanması istenmiş, aksi durumda Meclisin terkedileceği ve sine-i millete dönüleceği ilan edilmiştir.⁶³ Hürriyet Misakı'na CHP Hükümetinin yanıtı çok gecikmemiş ve oldukça da etkili olmuştur.⁶⁴

29 Ocak 1947 günü TBMM'de Giresun Milletvekili Ahmed Ulus, son dönemlerde kendini daha fazla hissettiren komünist faaliyetleri ile ilgili, İstanbul'da Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yapılan soruşturmanın akıbeti ve elde edilen son bilgilerin sonuçları hakkında İçişleri Bakanlığından, sözlü olarak açıklamada bulunulmasını rica etmiştir. Bu beklenildiği anlaşılan soruya İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, gizli komünist partisinin faaliyeti hakkında geniş tarihsel bilgiler vererek cevap vermeye başlamış, komünist tutuklamalarında ele geçirilen vesikalar ile mektupların içeriklerini okuyarak devam etmiştir. Konuşmasının ilerleyen kısımlarında, 21 Temmuz sonrası komünistlerin seçimlerdeki usulsüzlükleri bahane ederek seçimin meşruiyetine gölge düşürerek mücadeleyi özellikle halk içine götürmek niyetiyle Meclisten çekilme taktiğine değinerek, meşru muhalefetin gayrimeşru muhalefete alet olabileceğini ima etmiştir. Burada DP'nin Hürriyet Misakı'nda belirttiği stratejiye vurgu yapılarak, demokratik bir hak olarak ortaya koydukları Meclisten çekilme uyarısını, komünist taktiği şeklinde ilan etmek suretiyle kullanılmaz hale getirmek amaçlanmıştır.⁶⁵ Sökmensüer konuşmasında, Mareşal Çakmak'ın komünistlerin bu taktiklerine alet olduğunu söylerken, DP'nin bu oyunlara gelmediğini gördüklerini ve bunu memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiştir.⁶⁶ Sökmensüer'in Mecliste yaptığı bu konuşmada sözleri Mareşal Çakmak'ı işaret etmesine rağmen, gönderilen mesajın adresi DP grubu olmuştur.

İçişleri Bakanı bu konuşmasında Mareşali gözden düşürerek DP'yi onun desteğinden yoksun bırakmak, Mareşal ile DP'nin arasını açmak, DP Kurultayı'nın hürriyet istekleri kabul edilmediği takdirde DP'li milletvekillerinin meclisten çekilmeleri konusunda aldığı kararı suya düşürmek niyetinde olduğu görülmektedir. Çünkü böyle bir çekilmenin komünist teşviki ile olduğu imajı verilecek ve bu durum CHP'nin mecliste tek başına kalması sonucunu doğuracak, bu da belki ülkenin tekrar seçimlere gitmesine neden olacaktır.⁶⁷ Neticede bu konuşma adeta tüm

⁶² Toker, a.g.e., 1970, 211.

⁶³ Eroğul, a.g.e., 1990, 24-25.

⁶⁴ Gevgilili, a.g.e., 1987, 49.

⁶⁵ Eroğul, a.g.e., 1990, 25.

⁶⁶ "Bu mektup Büyük Millet Meclisinin meşru olmadığını millete göstermek için Demokrat Parti Meclis Grubunun Meclisi terketmek hareketine teşvikte muvaffak olamayan solcuların Demokrat Partiden ümitlerini keserek Meclisin kanuni ve meşru durumunu baltalamak için Mareşal Çakmak'ı alet olarak kullanma yolunda ayartıcı teşebbüslere nasıl devam ettiklerini pek açık surette göstermektedir. Bu suretle Mareşal Çakmak'ın hizmet yıllarında kazandığı hürmet sermayesini devleti yıkmak için bir tahrik sermayesi olarak kullanmak teşebbüsü azami kuvvetini bulmuş demektir. Demokrat Partiyi idare edenlerin komünistlerin bu aldatıcı taktiklerine alet olmak için gösterdikleri uyanıklığı memnurlukla karşılıyoruz." Bkz. (29.01.1947). TBMM Tutanak Dergisi, D. 8, C. 4, B. 37, 72. Toker, Sökmensüer'in herkesi etkileyen bu konuşmasında, alınan karar gereğince DP'nin suçlamaların dışında tutulduğunu ve neticede bunun siyasi bir başarı getirmese de parlak bir polis başarısı olduğunu belirtmiştir. Bkz. Toker, a.g.e., 1970, 240. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, 1934-1939 yılları arasında Emniyet Genel Müdürlüğü olarak görev yapmış ve o dönem komünistlerinin CHP içine sızma girişimleri olduğunu tespit ettiklerini söylemiştir. Bkz. V.B. (Yay. Haz.). (1 Mart 1959). "Türkiye'de Komünizm", *Türk Düşüncesi (Komünizm Sayısı)*, 10(54-3), 40.

⁶⁷ Karpat, K. H. (2008). *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*. İstanbul: İmge Kitabevi, 285. Nadir Nadi, DP'nin bir dahaki seçime kadar sessizce bekledikleri sürece veya sürekli sine-i millete dönmeyen tekrarlanmasının da etkinliklerini zayıflayacağını, çekilme durumunda komünistlere alet olma ithamıyla karşı karşıya kalacaklarını söyleyerek, İçişleri Bakanının

ülkede DP'nin komünistlikle itham edilme kampanyasının işaret fişeği olmuştur.⁶⁸ DP'nin komünist bir oluşum olduğu, komünistlerden para aldığı, Mareşal'in de komünist olduğu yönündeki propagandalar artmış ve yakında vatana ihanet eden bu komünistlerin asılacakları, aklı başında olanların hemen DP'den istifa etmeleri gerektiği yönünde siyasi dedikodular dillendirilmiştir.⁶⁹ Bu durum, komünizmin araçsallaştırılarak etkili bir siyaset malzemesine dönüştürülmesinin ilk ve önemli örneklerinden birini ortaya koymuştur.

İçişleri Bakanının bu konuşması üzerine hemen pozisyon alan DP Başkanı Celâl Bayar 8 Şubat 1947'de bu beyanla ilgili olarak parti teşkilâtına bir genelge göndermiştir. Burada İçişleri Bakanının 19 Temmuz 1946 Hatay nutkunda DP'yi komünistlikle suçlandırılmış olduğuna değinilerek⁷⁰ İçişleri Bakanının Meclisteki açıklaması sırasında söylediği DP'li idarecilerin komünistlerin aldatıcı kışkırtmalarına alet olmadıklarından dolayı gösterdikleri uyanıklığı memnuniyetle karşıladıkları sözüne işaret edilerek aradaki çelişkiye dikkat çekilmiştir.⁷¹ Genelgede, bu konuşma ile amaçlanan şeylerin DP'yi ve her samimi muhalefet girişimini komünist bir yapıda göstermek, DP ile Mareşal arasındaki işbirliğini bozarak partiye yollarını ayırmak, demokratik tüm taleplere karşılık komünistlerin bahane edilerek bunun sırası olmadığını fikrini vermek, Sıkıyönetimi devam ettirerek siyasi baskıyı devam ettirmek, gerektiğinde TBMM'den çekilme kararı verildiğinde belediye seçimlerinde yaptıkları gibi bunun bir komünist etkisi altında gerçekleştiğini iddia edebilmek olduğunu belirtilmiştir.⁷²

Bayar, CHP iktidarının kendi siyasetleri için sağ ve sol örgütleri kullandıklarını belirterek, yeri geldiğinde kimi zaman komünistlere, kimi zaman ırkçılara alan açtığını, yeri geldiğinde ise birini diğeriyle çarpıştırarak kendi siyaseti lehine dengelemesinin bilinen siyasi gerçekler olduğunu söylemiştir.⁷³ Bayar'ın CHP hakkındaki bu sözleri, iki parti arasındaki çekişmelerde, siyasetin komünizmle alaka kurmak konusunun araçsallaştırıldığına yönelik bir vurgudur. Bu süreçte Mareşal'in, asıl komünistlerle ilişki kuranın CHP olduğu ve kendi döneminde Milli Eğitim Bakanının komünistleri himaye ettiğini söylemesi ve sonrasında DP'li Kenan Öner'in bu kişinin Hasan Ali Yücel olduğunu beyan etmesiyle Yücel ve Öner arasında bir mahkeme sürecinin başlamasına neden olmuştur. Bu mahkeme süreci yakından takip edilmiş ve CHP-DP arasındaki komünistlik suçlamaları ya da komünizme alan açılması tartışmaları, siyasetin dışına da taşınarak kamuoyu nezdinde tartışılmış ve bir kanaat oluşmasında etkili olmuştur.⁷⁴

1945 yılı itibarıyla sol düşüncede olmak, tek parti iktidarının karşısında yer almak anlamını da taşımaktadır.⁷⁵ Bu haliyle, DP ile sol düşüncede olduğu düşünülen kesim arasında bir kesişme yaşanması, siyasetin akışına ters görülmemiştir. Çünkü bakış açıları ve zeminleri farklı olsa da, dönemin muhalefetinin en başta gelen temel motivasyonu, tek parti rejiminin eleştirisi

konuşmasının siyasi strateji olarak oldukça usta bulunduğunu ifade etmiştir. Bkz. Nadi, N. (1 Şubat 1947). "Bir Taktik Ustalığı", *Cumhuriyet*, 3.

⁶⁸ Fersoy, O. C. (1971). *Bir Devre Adını Veren Başbakan: Adnan Menderes*. İstanbul: Garanti Matbaası, 208. İçişleri Bakanının bu konuşmasının tam metni, CHP'nin yayınlarını basan Ulus Basımevi'nde basılarak bir broşür haline getirilmiştir. Bkz. Sökmensüer, Ş. (1947). *Komünistler; Mareşali ve Demokrat Partiyi Kötü Maksatlarına Nasıl Alet Etmek İstediler?...*, Ankara: Ulus Basımevi.

⁶⁹ Erer, T. (1963). *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 202.

⁷⁰ İçişleri Bakanı Sökmensüer, Hatay'da 1946 seçimlerinden iki gün önce şunları söylemiştir: "İyi biliniz ki bunların 'yani demokratların' istedikleri hürriyet Kemalist hürriyet değildir. Kızıl faşist hürriyettir, yani hakiki esarettir. Bu zavallılar işbaşına geçerse asıl o zaman bu memleket hürriyetsizlikle boğulacaktır. Çünkü onların kulaklarına üfleyenleri bu temiz ve arslan yürekli vatanın boynuna geçirmek onların baş hedefidir. Kızıl faşistlerin bir gün maskelerini yüzlerinden düşürdünüz mü karşınıza kıpkızıl bir sırtlan dikilir. Ve sizi canavarlar gibi yemek ister." Bkz. Mumcu, a.g.e., 1994, 126.

⁷¹ Karpat, a.g.e., 2008, 286; Tanyeli-Topsakaloğlu, a.g.e., 1958, 64.

⁷² Sevgen, N. (1951). *Celal Bayar Diyor ki (1920-1950)*, İstanbul: Tan Matbaası, 152. Bayar'ın genelgesinin tamamı için bkz. (9 Şubat 1947). "(D.P.) Başkanı Dün Bir Beyanname Neşretti", *Cumhuriyet*, 1, 4.

⁷³ Mumcu, U. (1994). *40'ların Cadı Kazanı*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 127. Timur, DP'nin esasında egemen sınıflar öncülüğünde oluşmuş bir hareket olmasına ve yoksul tabaka ile ilgili söylemlerinin de popülist ve demagojik bir yapıda olmasına rağmen CHP tarafından komünizmle ilişkilendirildiğini söylemiştir. Bkz. Timur, T. (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 35.

⁷⁴ Cerrahoğlu, P. B. (1996). *Demokrat Parti Masalı*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 25; Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 310. Mahkeme sonunda Öner, Yücel'in komünistleri himaye ettiği iddiasını en azından ilk adımda kanıtlamıştır. Bu, Öner ve DP açısından önemli bir siyasî başarı olmuş, süreçle birlikte gerek Yücel ve gerekse CHP yıpranmış, zamanında komünistleri himaye eder bir konuma düşmüşlerdir. Bkz. Koçak, C. (2011). *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*. İstanbul: İletişim Yayınları, 448; Anadol, C. (2004). *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, İstanbul: Yeni Kuvay-i Milliye Yayınları, 25.

⁷⁵ Koçak, C. (2010). *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), Cilt 1 (İkinci Parti)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 30.

olmuştur.⁷⁶ 1946 seçimlerine doğru giden süreçte, birbirinden güç alan ve birbirine güç veren bir kompozisyonda olan bu muhalif düşünce zemininde, CHP karşıtı güçler, kitlesel bir halk hareketi şeklinde meşru siyasetini büyüten DP çatısı altında derlenip toparlanmak isterken, DP kurucuları da daha çok oy elde edebilmek ve kitlesel desteğini artırabilmek için karşılıklı olarak bu durumu değerlendirme anlayışında olmuşlardır.⁷⁷ Birçok solcu ismin DP içinde kendisine yer bulması, geride kalan diğer sol muhalefeti, yeni dönemde siyasal mücadelelerini sürdürebilmeleri için cesaretlendirmiştir.⁷⁸ Burada dikkat çekilmesi gereken bir başka husus da, tarafların düşüncelerini her zaman keskin bir netlikte birbirinden ayırmanın çok mümkün olmaması ve düşünce yapılarının iç içe geçmiş olabilmesidir. Savaş sonrası bozulan ekonomik yapının eleştirisi, siyasete ve hukuka dair demokratik istekler, tek parti iktidarının müspet uygulamaları gibi meseleler, kişilerin ideolojik bagajına bakılmaksızın ortak sorunlarıdır ve bu durum eleştirel bir birlik oluşturmaktadır.⁷⁹

DP'nin kurulma aşamasında sol/komünist düşünce dünyası ile kurduğu bu ilişki biçimi, kendi içinden de eleştiri almıştır. İzmir DP Ocak Bucak İdare Heyeti üyesi olan Benlioğlu, büyük toprak sahiplerinin, fabrikatörlerin, tüccarların ön planda olduğu DP'nin komünist olmadığını ve komünistlere de hizmet etmediğini belirtmiş ancak iktidara geçmek için her şeyi mübah görme anlayışından dolayı teşkilâta sol unsurların girmesinin önüne geçilemediğine dikkat çekmiştir.⁸⁰

Bayar, Amerikalı bir gazeteciye verdiği demeçte sağ ve sol kavramlarının göreceli olduğunu belirterek solculuk, halk menfaatini sağlamak, hiçbir sınıf ve zümreye imtiyaz vermemek anlamında ise DP'nin tamamıyla sol olduğunu ifade etmiştir. Yine bir gazetecinin CHP'ye nazaran sağda mı solda mı yer aldığı sorusuna Bayar, CHP'ye göre iki parmak daha solda olduklarını ancak başka bir durumda da iki parmak daha sağında olduklarını söyleyerek politik bir cevap vermiştir.⁸¹ Başka bir konuşmada "*kendilerine niçin kızıl denildiği*" sorusuna ise Bayar, programlarının gayet açık olduğunu ve partiye kızılıarı, komünistleri almadıklarını söyleyerek, kendilerinin "*ne Meşrutiyetin Said Mollası, ne de son senelerin komünist kırıntıları*" olmadığını vurgulamış, bütün devletlerle iyi komşuluğu esas tuttıklarını ve söylenenlerin iftira olduğunu açıklamıştır.⁸²

⁷⁶ Mehmet Ali Aybar da bu ilişkiyi siyasal eğilimi ne olursa olsun bütün muhaliflerin "tek parti rejiminden kurtulmak" için yan yana gelmesi olarak ifade etmiştir. Hatta bu dönemde kimi solcular, DP'ye üye olarak yazılmış, kendisi de bizzat Bursa'da DP listesinden bağımsız milletvekili adaylığını kabul etmiştir. Bkz. Aybar, M. A. (2014). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınevi., 35-36.

⁷⁷ Yıldırım, S. (Güz 2008). "Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarih yazımında "Kayıp" Zamanın İzinde", *Praksis*, (18), 25; Yetkin, a.g.e., 2011, 281. Koçak bu siyâsi işbirliğinin şöyle temellendirmiştir: "*CHP'den dışlanmış olan küçük muhalefet grubunun, siyâsi dayanışmaya olduğu kadar, siyâsi alandaki tecrid edilmişliğinin aşılmasında, yine kendisi kadar küçük ve dar bir grup olan, ancak elinde bulunan yayın imkânları ile bu sırada göz ardı edilemeyecek siyâsi etkinliğe sahip bulunan solsosyalist çevre ile siyâsi işbirliğine ihtiyacı vardı. ... Sol/sosyalist muhalefet grubu ise, sâdece fikir düzeyinde kalan siyâsi aktivitelerini, doğrudan doğruya siyâsi arenaya taşıyabileceği etkili ve ciddi bir siyâsi örgütlenmeye ihtiyacı vardı ve bu ihtiyaç, bu sırada siyâsi sahnede yegâne etkili olabilecek gibi görünen muhalefet grubu ile iş birliği yapması için önemli bir nedendi. Ayrıca, bu sırada bütün sol grupların stratejisi olan tek cephe politikası da bu iş birliğini ve yardımlaşmayı hem kolaylaştırıyor hem de meşrûlaştırıyordu. Anlaşılan her iki grup da kendi siyâsi bakış açılarından bu iş birliğinin kısa vadede olacağını görüyor, ancak her iki taraf da birbirini kullanmaya çalışıyordu.*" Bkz. Koçak, a.g.e., 2010, 808.

⁷⁸ Landau, J. M. (1979). *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*. Ankara: Turhan Kitabevi, 163. Bunlardan biri olan Raci Dinçer şunları söylemiştir: "*Ben TKP'nin izniyle DP'nin 47 no'lu azasıydım. Zeki Baştınmar gir dedi, girdim.*" *CHP'nin gitmesi için çabaladık. DP demokrat görünüyordu, sonra olmadı o başka. DP'nin ocak başkanlığını yaptım.*" Bkz. Akar, A. (1989). *Bir Kuşağın Son Temsilcileri "Eski Tüfek" Sosyalistler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, 117. Bir başka isim olan Mihri Belli durumu şöyle değerlendirmiştir: "*Başta Celal Bayar olmak üzere, DP kurucuları CHP'nin solunda bir muhalefet partisi, doğrusu sol demagojiyle oy avcılığına çıkacak olan bir burjuva partisi kurmayı tasarlamaktadırlar. Amaç, her ne pahasına olursa olsun iktidar koltuğuna oturmaktır. Sertellerle içli dışlı olmaları; biz Harbiye Askeri Cezaevinde yatarken Celal Bayar'ı yeğeni Mhrizafer ve kız kardeşim Remime aracılığıyla, iki kez, "Mücadelesini anlıyoruz"; "Güzel günler gelecektir" cümlelerini içeren dayanışma mesajları göndermesi, DP kurucularının başlangıçtaki tutumunun bu olduğunu gösterir. O günlerde çoğumuz, ülkede esen DP lehindeki havanın etkisi altındaydık. DP'ye karşı itici davranmama yanlısıydık.*" Belli, aynı şekilde parti kurma aşamasındaki Şefik Hüsnü'ye de İstanbul DP il başkanının gönderildiğini, DP'nin güç birliği önererek birinci sorunlarının CHP'yi iktidardan düşürmek olduğunu, DP'nin solunda bir emekçi partisinin kurulmasını demokrasinin gereği saydığını ama kendisi tarafından kurulacak bir partinin muhalefet kuvvetlerini bölceğini ve kuvvetleri DP'nin çatısı altında birleştirelim dediğini aktarır. Bkz. Belli, M. (2013). *İnsanlar Tanıdım*. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 269; Karaca, E. (2013). *Eski Tüfeklerin Sonbaharı*. İstanbul: Pusu Yayıncılık, 53.

⁷⁹ Mehmet Ali Aybar, Kayseri'de asteğmen olarak vazifede iken sonradan DP milletvekili olacak olan Osman Kavuncu'nun referans olması üzerine; DP kurucularından Refik Koraltan'ın yanına kadar gidip adaylık teklif ettiğini söylemiştir. Aybar, kendisinin sosyalist olduğunu bilmeden bunu yapmış olacağını söyleyerek sonradan *Yeni Türkiye* adlı kendi gazetelerinde, "*değer verdiğimiz Aybar'ın komünist olduğuna şaşırarak karar verdik*" yazısı çıkmıştır demiştir. Bkz. Mumcu, U. (2004). *Aybar ile Söyleşi: Sosyalizm ve Bağımsızlık*, İstanbul: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, 12,13.

⁸⁰ Benlioğlu, F. Ş. (1947). *Demokrat Partinin İçyüzü ve Hataları*, y.y.: Anadolu Matbaası, 46.

⁸¹ Şahingiray, a.g.e., 1999, 42, 50.

⁸² Sevgen, N. (1951). *Celal Bayar Diyor ki (1920-1950)*. İstanbul: Tan Matbaası, 117; Toker, a.g.e., 1970, 166.

DP'nin, arka planda Sovyetler ile yakınlaşma talebi olan siyasetçi ve yazarlarla olan dirsek teması, CHP tarafından DP'li önderlerin açık açık "kıızıl" olmakla suçlanmasını güçlendiren bir iklim oluşturmuştur.⁸³ Yine CHP tarafından DP'ye yönelik komünistlik suçlamalarında, partinin malî kaynağını Sovyet Rusya'dan aldığına dair iddialar da olmuştur. Adnan Menderes, seçimden hemen önce yaptığı bir konuşmasında, DP'nin Rus parasıyla kurulduğunu söyleyen bazı devlet memurları da olduğunu ve bu şekilde propaganda yapan bir valinin mahkemeye verildiğini açıklamıştır.⁸⁴ Yine bir jandarma komutanının da Bayar ve Çakmak'ın Rus hazinesinden para aldıklarını, memlekete Rus casus soktuklarını söylemesi üzerine kendisine dava açılmıştır.⁸⁵ Menderes, 1946 seçimlerinde *Tanin* gazetesinde DP'nin komünist bir yapıda olduğuna dair çıkan yazıların yüz binlerce bastırılarak ülke çapında uçaklarla dağıtıldığını söylemiştir.⁸⁶ CHP, 1946 seçimleri öncesinde toplum desteğini almaya başlayan DP'yi, "komünistlerle beraber" söylemi ile anarşizm ve komünizm gibi kaygı uyandıran olgularla siyaseten sıkıştırmak istemiştir.⁸⁷

Bayar, seçimler sonrasındaki bir parti toplantısında, bu yapılan hücumların bir tesadüf eseri olmadığını ve İçişleri Bakanlığının önceden yaptığı bir hazırlığın ilk aşaması olduğunu söylemiştir. Kendilerine yapılan suçlamalarla ilgili bir delil bulmak adına komünistlikle itham edilen ve tutuklanan kimselerin evlerinde yapılan aramalarda çuvalar dolusu evrağın tarandığını da sözlerine eklemiştir.⁸⁸ Bayar, parti teşkilatlarına Nisan 1948 tarihinde gönderdiği DP aleyhindeki komünist yayımlar ile ilgili bir genelgede ise kendisine yönelik iddiaları bizzat komünistlerin düşünceleri üzerinden boşa düşürmeye çalışmıştır. Genelgede, "Moskova, Sofya, Belgrat, Zagreb, Bakü radyolarının ve özellikle Moskova gazetelerinin birkaç aydan beri şiddetlenen partimiz aleyhindeki neşriyatı arasında 30 Mart'ta yayınlanan 'Demokrat Parti Buhran Geçiriyor' adını taşıyan bir makale"ye dikkat çekilerek kendisi ve partisi adına yöneltilen suçlamaları sıralamıştır. Makaleye göre DP, memleketteki demokratik kuvvetlerin birleşmesi hakkında ilerici partilerin teklifini reddetmiş, TKP aleyhinde daha şiddetli tedbirler alınmasını istemiş, Türk-Amerikan iş birliği siyasetini tercih etmiş, Türkiye'deki komünistlere de Bolşevik taraftarlarına da düşmanlık göstermiştir.⁸⁹

5. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi ve Komünizme Bakışı

Her ne kadar CHP ve DP birbirlerine yönelik olarak komünistlik ve komünist fikirleri savunma suçlamalarıyla tartışmış olsalar da iç siyasetin aktüelinden sıyrıldıklarında komünizme yönelik tavizsiz tutumları bir gerçektir. Nitekim DP'nin kuruluş aşamasında Bayar ve İnönü arasındaki görüşmede de komünizme karşı ortak tavır ana kriter olarak ele alınarak teyit edilmiştir.⁹⁰ DP'nin iktidar olmasından tam bir yıl önce, İnönü bir gazeteci ile görüşmesinde, "*Biz bu bir sene içinde, Demokrat Parti iktidara gelirse, bize fenalık ve eziyet etmeyeceğine emin olmalıyız. Bundan başka eğer aleyhimize isyankâr bir tavır alırsa biz de ona göre tedbirler alacağız. Nihayet dış politikada ve komünistlikle mücadelede beraber olmalıyız*"⁹¹ diyerek, iktidarı kaybedecek olsa bile devlet olarak komünizmle mücadelenin devam etmesi ve gerekliliği yönünde bir açıklama yapmıştır. Aynı dönemde DP'nin 2. Büyük Kongresi'nde konuşan Bayar, hükümete komünizmle mücadelede daima destek olacaklarını ve bu konunun her daim takipçisi

⁸³ Koçak, *a.g.e.*, 2010, 434.

⁸⁴ Kılçık, *a.g.e.*, 1991, 94. Toker bu kişinin, Yozgat Valisi Sadri Aka olduğunu yazmıştır. Bkz. Toker, *a.g.e.*, 1970, 152-153. Bunların yanında DP yöneticilerinin sürekli siyasi polis tarafından takip edildiğini ve fişlendiğini, bunun DP iktidarı sonrası ele geçirilen belgelerden anlaşıldığını söyleyen Ağaoğlu, kitabında kendileri hakkında tutulan fişlerin fotokopisini vermiştir. Bkz. Ağaoğlu, *a.g.e.*, 1972, 107-111.

⁸⁵ Erer, *a.g.e.*, 1963, 204.; (27 Şubat 1947). "Mareşal Çakmak ve Celal Bayar'ın Açtıkları Dava", *Cumhuriyet*, 1, 3.

⁸⁶ Kılçık, H. (Yay. Haz). (1992b). *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri Cilt 6*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 163.

⁸⁷ Tamer, A. (Eylül-Ekim 2011). "Muhayyel Komünizm Türk Sağının Anti-Komünizm Propagandası", *Doğu Batı Dergisi*, (58), 101. İçişleri Bakanlığı DP'nin seçim propagandasına mâni olmak için seçim bahanesi ile köylere komünistler girdiğini ve memlekete yıkmak için çalıştıklarını iddia etmiştir. Bkz. Erer, *a.g.e.*, 1963, 137.

⁸⁸ Tanyeli-Topsakaloğlu, *a.g.e.*, 1958, 90.

⁸⁹ Sevgen, *a.g.e.*, 1951, 252-253; Tanyeli-Topsakaloğlu, *a.g.e.*, 1958, 101. Bu genelgeden yola çıkarak Cumhuriyet gazetesinden Nadi, komünistlerin DP'yi Türk milletinin içinde bir beşinci kol olarak kullanmak istediklerini ve bunu başaramayınca bu partiden ümitlerini keserek ona düşman olduklarını yazmıştır. Bkz. Nadi, N. (16 Nisan 1948). "Demokrat Parti ve Bolşevik Propagandası", *Cumhuriyet*, 1, 3.

⁹⁰ İnönü'nün "*Dış politikada ayrılık var mı?*" sorusuna Bayar, "*Yok*" cevabını vermiş ve İnönü de "*O halde, tamam.*" demiştir. Bkz. Toker, *a.g.e.*, 1970, 113.

⁹¹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, 1992, 325.

olacaklarını belirterek, “Aşırı sağcılık ve solculuk hakkında fazla söze ihtiyaç yoktur. Bu memlekette aşırı cereyanları tasvip edecek insanlar bizim aramızda yoktur. Biz, samimi insanlar olduğumuz için bu memlekete iyilik kimin tarafından gelirse gelsin yahut felâketler kimin tarafından önlenirse önlenir, onlarla beraber olacağımızı her zaman ilân ettik. Hükümet bu noktada hassasiyet gösterince, kendisini desteklemekten çekinmeyeceğimizi ifade ettik. Bunu huzurunuzda da söylüyorum. Yeri gelmişken arz edeyim ki, ben bu meseleler hakkında zaman zaman hükümetin dikkatini çektim. Dikkatliyiz, dediler. Son defa Sayın Başbakanla Meclis'te ayak üzeri görüştüğüm zaman bana bir kanun getireceğini söyledi. Kanunu okumuş değilim. Başbakana, ‘Bu da bir baskı vesilesi olmasın’ dedim. Teminat verdi. Şahsına emniyet edilmesi lâzım geldiğini söyledi...” şeklindeki ifadeleriyle bu konuda sonraki dönemlere dair bakış açısını ortaya koymuştur.⁹²

1950 seçimlerinin arifesinde, komünizmin kamuoyunda ciddi bir siyasal bir tehdit olarak algılanmasının artmış olduğu görülmektedir. Dönemin basın dünyasında “komünist tehlikesi”ne dair yazılara sıklıkla yer verilmiştir.⁹³ Nihayetinde 14 Mayıs 1950’de genel seçimler yapılmış ve DP, dört yıllık muhalefet süreci sonrası iktidara gelmeyi başarmıştır. Başbakan olan Adnan Menderes, 29 Mayıs 1950’de TBMM’de hükümet programını açıklamıştır. Programda komünizmle mücadele hususunda şunları dile getirmiştir:⁹⁴

“... bilhassa üzerinde duracağımız mesele memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icabeden kanuni tedbirleri almaktır. İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasita olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanâat sahibi olmaktan ziyâde yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icabeden kıstasları vuzuh ve katıyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz. Ancak bu surettedir ki, mizah veya siyâsi tenkit kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatta düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir.”

Menderes’in “aşırı sol cereyanlar” olarak dile getirdiği komünizm meselesi, TBMM’deki diğer partiler tarafından da değerlendirilmiştir. Bahsi geçen aşırı sol cereyanları kesinlikle reddeden bir partinin temsilcisi olarak konuştuğunu belirten Millet Partisi milletvekili Osman Bölükbaşı, yabancılara alet olarak ülkeyi Rus sömürgesi haline getirmek isteyenleri ezmek hususunda hükümetle beraber hareket edeceğini dile getirmiştir.⁹⁵ CHP milletvekili Faik Ahmet Barutçu da, konu ile ilgili tedbirler gündeme geldiğinde içeriklerini tartışmak şartıyla, hükümetin yıkıcı sol cereyanlara karşı mücadele etmesinden memnun olduklarını belirtmiştir.⁹⁶ Bağımsız Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu da, aşırı sol cereyanlara karşı yeni hükümetin farkındalığından memnun olduğunu, hangi şekilde olursa olsun vatan hainliği ile eşdeğer gördüğünü söylediği solculuktan suç işlemiş olanların da affedilme talebiyle Meclis önüne çıkmayacağını ümit ettiğini söylemiştir.⁹⁷

Fikir ve vicdan hürriyeti içerisinde değerlendirmedikleri söylediği komünizmle, kanuni tüm tedbirleri alarak mücadele edeceğini Meclis kürsüsünden ilan eden DP Hükümeti, bu konuda diğer partilerden de tam bir destek almıştır. Böylelikle yeni hükümet için komünizmle mücadelenin meşru temelleri atılmış ve hızla harekete geçilerek daha etkili bir mücadele için yeni dönem de başlamıştır.

⁹² Temuçin, Ş. (Yay. Haz.). (1950). *Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresinde Alınan Tarihi Kararlar*, Ankara: Ülkü Basımevi, 27.

⁹³ Kartal, C. B. (2003). “Türk Siyasal Hayatında ‘Beyaz İhtilal’ 1950 Seçimleri”, *Atatürk Dergisi*, 3(4), 272.

⁹⁴ Neziroğlu, İ., Yılmaz, T. (Yay. Haz.). (2013). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*, Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları, 759.

⁹⁵ (31.05.1950). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 9, C. 1, B. 4, 58.

⁹⁶ (31.05.1950). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 9, C. 1, B. 4, 53.

⁹⁷ (31.05.1950). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 9, C. 1, B. 4, 71-72.

Sonuç

Türkiye'nin Batının desteğini almasında iç politikadaki dönüşümler önemli bir etki sunmuştur. Çok partili hayata geçiş çalışmalarının olduğu süreçte demokratik bir havanın olduğu ortamda muhalefet girişimleri artmış ve DP'nin kurulması bu girişimin en önemli neticelerinden biri olmuştur. Aynı iklimten komünist yapı ve düşünceler de faydalanmak istemişlerdir. Bu noktada ilk evrelerde yani DP'nin komünistlikle suçlanmasının öncesinde, çok partili hayata geçiş sürecinin başlangıcında legal siyaset yapmak arayışındaki komünist siyasetin aktörleri ile kurulma aşamasında olan DP kurmayları arasında bir iletişim gerçekleşmiştir. Zaman içinde devlet merkezli komünizmle mücadele anlayışının DP tarafından daha fazla ciddiye alındığı ve ilk aşamadaki sol fikirler taşıyan muhalif görüşlerle siyasi çizgilerinin aynı olmadığı ve ayrıca samimi bulunmadığı görülmüştür.

Çok partili hayata geçiş sürecinde iktidar ve kamuoyunun komünizme olan tavrının keskinliği ve netliği de DP'nin komünizme yönelik bakış açısını belirleyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Zaten Batı çizgisindeki bir siyaset zemini anlayışında buluşan DP ile CHP'nin, komünizmle mücadelede de aynı düşüncede hareket etmemesi imkânsız olmuştur. Buna rağmen DP'nin ortaya çıkışından iktidara doğru yol aldığı süreç içerisinde, CHP ile yaşadığı siyasi tartışmalarda komünizm ile olan ilişki ve buna yönelik duruş adeta siyasetin kerteriz noktalarından biri olmuştur. Komünizme karşı gösterilen bu refleks, siyasi ve toplumsal bir karşılığı bulunmasından dolayı karşılıklı suçlamalarla siyasi rekabette kendine oldukça sık yer bulmuştur. Bu tartışmaların iç politikadaki aktüel içerisinde kendine yer bulmasının en büyük sebeplerinden biri partilerin komünizmle mücadeledeki samimiyetleri olmuştur. Dış politikada iki partinin çizgisinin birbirinden farklı olmaması ve rotanın Batı ittifakı yönüne çevrilmesi, siyasetin komünizmle mücadelede tavizsiz bir duruma evrilmesindeki ana faktördür.

Neticede komünizme bakış, çok partili hayata geçiş sürecinde Türkiye'nin siyasetinde belirleyici bir unsur olmuştur. DP en başında kitleselleşmek adına ilişki kurduğu bazı sol siyaset çizgisi ile yollarını hızlıca ayırarak kendi muhalefet siyasetini oluşturmayı bilmiştir. DP, muhalefet yaptığı dönemde ortaya koyduğu komünizm karşıtı siyasetle bunu iktidar olduğu döneme de taşımış ve CHP dönemindeki mücadeleyi dahi yetersiz bularak daha ciddi anlamda komünizmle mücadele edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
30.1.0.0/53.315.4., 07.06.1947.
490.1.0.0/572.2277.3., 06.02.1947.

TBMM Tutanakları

(31.05.1950). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 9, C. 1, B. 4.
(01.11.1945). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 7, C. 20, B. 1.
(26.08.1946). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 8, C. 1, B. 8.
(29.01.1947). *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 8, C. 4, B. 37.

Kurumsal Yayınlar

(1949). *Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Ankara: Doğu Matbaası.
(1946). *Demokrat Parti Programı Umumî Prensipler*, Ankara.

Sürelî Yayınlar

(20.05.1945). "Millî Şefimizin Gençliğe Hitabesi", *Cumhuriyet*, 3.
(08.01.1946). "Demokrat Partisi Dün Resmen Teessüs Etti", *Cumhuriyet*, 3.
(09.01.1946). "Demokrat Partisi", *Cumhuriyet*, 1, 3.
(01.10.1946). "Mareşal ve Arkadaşları Bir Cemiyet Kurdular", *Cumhuriyet*, 1, 3.
(20.10.1946). "İnsan Hakları Cemiyeti", *Cumhuriyet*, 3.

- (23.10.1946). “İnsan Hakları Cemiyeti”, *Cumhuriyet*, 4.
 (26.10.1946). “İnsan Haklarını Koruma Cemiyetine Karşı Faşistler Ateş Püskürüyor”, *Sendika Gazetesi*, 3.
 (16.11.1946). “İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti”, *Sendika Gazetesi*, 2.
 (27.02.1947). “Mareşal Çakmak ve Celal Bayar’ın Açtıkları Dava”, *Cumhuriyet*, 1, 3.

Kitap ve Makaleler

- (1970). *İçimizdeki Düşman*. İstanbul: b.y.
 Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, İstanbul: Baha Matbaası, 87.
 Ağaoğlu, S. (1992). *Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
 Ağaoğlu, S. (2003). *Aşına Yüzler*, İstanbul: Alkım Yayınları.
 Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, İstanbul: İz Yayınları.
 Akar, A. (1989). *Bir Kuşağın Son Temsilcileri "Eski Tüfek" Sosyalistler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
 Akbulut, E. (2010). *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
 Akın, F. (2009). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
 Alpat, İ. (2003). *Popüler Türkiye Solu Sözlüğü, Solun Yüzyıllık Öyküsü*, İzmir: Mayıs Yayınları.
 Anadolu, C. (2004). *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, İstanbul: Yeni Kuvay-i Milliye Yayınları.
 Atılğan, G. (2020). *Aydınlık İçinde Dr. Şefik Hüsnü*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
 Aybar, M. A. (2014). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
 Aydemir, Ş. S. (1969). *Menderesin Dramı: 1899-1960*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 320.
 Baban, C. (2009). *Politika Galerisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
 Belli, M. (2013). *İnsanlar Tanıdım*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
 Benlioğlu, F. Ş. (1947). *Demokrat Partinin İcyüzü ve Hataları*, y.y.: Anadolu Matbaası.
 Bora, T., Ünüvar, K. (2015). “Ellili Yıllarda Türkiye’de Siyasi Düşünce Hayatı”, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, (Haz: Mete Kaan Kaynar), İstanbul: İletişim Yayınları.
 Cerrahoğlu, P. B. (1996). *Demokrat Parti Masalı*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
 Çiftçi, A. (Aralık 2019). “Mareşal Fevzi Çakmak’ın 1946-1950 Yılları Arasındaki Siyasal Faaliyetleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 967-985.
 Çufalı, M. (2004). *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*. Ankara: Babil Yayıncılık.
 Dokuyan, S. (Haziran 2014). “Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti’nin Kuruluşu”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2/1), 151-169.
 Efe, E. (Yaz 201). “Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Sosyalist Hareket”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. 15(59), 40-73.
 Erer, T. (1963). *Türkiye’de Parti Kavgaları*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.
 Erer, T. (1965). *Basında Kavga*. İstanbul: Yeni Matbaa.
 Erkin, F. C. (1968). *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnut Matbaası.
 Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
 Eroğul, C. (1992). *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları.
 Fenik, M. F. (9 Temmuz 1945). “Milli Korunma Partisi Değil de, Kitabı Mukaddes Partisi”, *Ulus*, 1.
 Fersoy, O. C. (1971). *Bir Devre Adını Veren Başbakan: Adnan Menderes*. İstanbul: Garanti Matbaası.
 Gevgilili, A. (1987). *Yükseliş ve Düşüş*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
 Goloğlu, M. (1974). *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara: Kalite Matbaası.
 Gürel, B., Nacar, C. (2008). “Şefik Hüsnü (Değmer)”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol*, C. 8, İstanbul: İletişim Yayınları, 118-133.
 Gürkan, N. (1998). *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
 Gürün, K. (1991). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- İleri, R. N. (1976). *Türkiye Komünist Partisi Gerçeği ve Bilimsellik*, İstanbul: İshak Basımevi.
- Karaca, E. (2013). *Eski Tüfeklerin Sonbaharı*. İstanbul: Puslu Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (2008). *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kartal, C. B. (2003). "Türk Siyasal Hayatında 'Beyaz İhtilal' 1950 Seçimleri", *Atatürk Dergisi*, 3(4), 265-280.
- Kayış, Y. (2008). "1946 Belediye Seçimleri ve Basın". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*. 7(16), 397-419.
- Kılçık, H. (Yay. Haz). (1991). *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri Cilt 1*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Kılçık, H. (Yay. Haz). (1992a). *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri Cilt 5*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Kılçık, H. (Yay. Haz). (1992b). *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri Cilt 6*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Koçak, C. (2003). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi Cilt: 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2010). *Türkiye'de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), Cilt 1 (İkinci Parti)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2011). *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koraltan, R. (2013). *Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Kadar Demokratlar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Landau, J. M. (1979). *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Meşe, E. (2016). *Komünizmle Mücadele Dernekleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mumcu, U. (1994). *40'ların Cadı Kazanı*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Mumcu, U. (2004). *Aybar ile Söyleşi: Sosyalizm ve Bağımsızlık*, İstanbul: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.
- Nadi, N. (1 Şubat 1947). "Bir Taktik Ustalığı", *Cumhuriyet*, 3.
- Nadi, N. (16 Nisan 1948). "Demokrat Parti ve Bolşevik Propagandası", *Cumhuriyet*, 1, 3.
- Nesimi, A. (1977). *Yılların İçinden*, İstanbul, Gözlem Yayınları.
- Neziroğlu, İ., Yılmaz, T. (Yay. Haz.). (2013). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*, Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları.
- Oran, B. (Eylül 1969). "İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar", *AÜSBF Dergisi*, 24(3), s. 227-275.
- Örnek, C. (2015). *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı- Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, İstanbul: Can Yayınları.
- Özdemir, A. U. (Güz 2014). "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümet ile İlişkileri 1945-1946". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. (55), 177-242.
- Özdemir, E.- Şendil, A. F. (Bahar 2016). "Soğuk Savaş Dönemi Algı ile Gerçek Arasında Bir İmge Olarak Türk Solu; Demokrat Parti'nin Sol Hareketlere Yaklaşımı", *CTAD*, 12(23), 337-367.
- Öztürkmen, K. (1965). *Komünizm ve Türkiye*. İstanbul: Sinan Matbaası.
- Parlar, S. (2005). *Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet*, İstanbul: Mephist Yayınları.
- Sarı, M. (2015). *Yakın Dönem Türk Siyasal Tarihi'nde Cami (Baykurt) Bey*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sayılgan, A. (1962). *İnkâr Fırtınası*. İstanbul: Ülke Yayınları.
- Sayılgan, A. (1972). *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972)*. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Sayılgan, A. (1976). *Ansiklopedik Marksist Sözlük*, İstanbul: Otağ Yayınları.
- Sertel, Z. (1977). *Hatırladıklarım*. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958)*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Sevgen, N. (1951). *Celal Bayar Diyor ki (1920-1950)*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Sökmensüer, Ş. (1947). *Komünistler; Mareşali ve Demokrat Partiyi Kötü Maksatlarına Nasıl Alet Etmek İstediler?..*, Ankara: Ulus Basımevi.
- Şahingiray, Ö. (Der). (1999). *Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri: 1946-1950-1954*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tamer, A. (Eylül-Ekim 2011). "Muhayyel Komünizm Türk Sağının Anti-Komünizm Propagandası", *Doğu Batı Dergisi*, (58), 91-113.

- Tanyeli, H.-Topsakaloğlu, A. (1958). *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi (1945-1958)*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Temuçin, Ş. (Yay. Haz.). (1950). *Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresinde Alınan Tarihi Kararlar*, Ankara: Ülkü Basımevi.
- Timur, T. (2003). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Toker, M. (1970). *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973 (Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1998). *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları-Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- V.B. (Yay. Haz.). (1 Mart 1959). “Türkiye’de Komünizm”, *Türk Düşüncesi (Komünizm Sayısı)*, 10(54-3), 40.
- Yalçın, H. C. (1947). *Benim Görüşümle Olaylar 4- Komünist Tahrikleri Karşısında*. Ankara: Karagöz Matbaası.
- Yeşil, A. (2001). *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2011). *Karşıdevrim 1945-1950*. İstanbul: Kilit Yayınları.
- Yıldırım, S. (Güz 2008). “Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarih yazımında “Kayıp” Zamanının İzinde”, *Praksis*, (18), 23-42.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

- Yılmaz, E. “Câmi Bey (Baykurt) (1877- 1949)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cami-bey-baykurt-1877-1949/>
- Web: https://www.mfa.gov.tr/sayin-tevfik-rustu-aras_in-ozgecmisi.tr.mfa